

קונספירציה מדומה

פרופ' יהודה שנהב ("עד המנהל האחרון", מוסף "הארץ" 20.10), מתאר פרדוקס: מקצוע הניהול משגשג למרות שהוא משרת רק את המנהלים. לדבריו, המקצוע נולד ומתקיים מכוח קונספירציה. ד"ר אברהם מידן מסכים שדרוש אומץ כדי להציג תיאוריה כזו, כשאתה פרופסור באוניברסיטה

אברהם מידן

יהודה שנהב הוא פרופ' לסוציולוגיה, וספרו החדש "מכונת הארגון" כולל מירע נרחב בסוציולוגיה בכלל ובתורת הניהול בפרט. עיקרי התיאוריה המוצגת בספר הובאו בכתבה במוסף בשבוע שעבר. התזה העיקרית של הספר (המרתק) היא שתורת הניהול נוצרה כד: אנשי מינהל היו מעוניינים להקים מעמד מנהלים עצמאי, ולשם כך חברו למדענים בסוציולוגיה ובתורת הניהול. המדענים והמנהלים הציגו את תורת הניהול האלה כתורות של ניהול רציונלי, אך למעשה, התיאוריות האלו מופרכות, הן דיבורים בעלמא, שקשוק. התועלת שלהן היא רק כשידור לאינטרסים של מעמד המנהלים ומרעני הניהול.

דרוש אומץ לב כדי להציג תזה כזו, על ידי פרופסור באוניברסיטה, שהרי שנהב תוקף לא רק את המנהלים, הנמצאים מחוץ לאקדמיה, אלא גם את הקולגות שלו, היושבים במחלקות של מדעי החברה ומינהל עסקים. התזה של הספר נראית אמנם מהפכנית, אך לאמיתו של דבר אין היא חידוש מסעיר על רקע דעות הנשמעות יותר ויותר בקרב שכבת המנהלים עצמה. ביקורת כוללת על תורות ניהול היא תופעה רווחת למדי כיום, ונחשבת רבר מקובל ולגיטימי בתוך מעמד המנהלים עצמו. מנהלים רבים מפקפקים באמינות ובתקפות של התיאוריות שעליהן הונכו ושאותן הם אמורים ליישם כדי "להנרס" את העבודה האנושית.

שתי סיבות לספקנות הזאת. אחת: עד עתה ההצלחה המעשית של התיאוריות היתה מועטה מאוד, אם בכלל. לדוגמה, מספר השביתות במפעלים שמיישמים תיאוריות ניהוליות אינו נמוך ממספר השביתות במפעלים המנהלים "אינטואיטיביות". שנית: התיאוריות הללו מתחלפות לעתים קרובות, כמו שינויים באופנת לבוש. אופנת "אפס ליקויים" פינתה מקום לאופנת "ניהול לפי יעדים", וזו עברה מן העולם לכבוד הופעתה של טייקיד אמ, ורה-אינג'ינירינג, ויודעי דבר כבר מתלחשים ומנסים לנחש מי תהיה התיאוריה הניהולית האופנתית חדשה. האם עצם התחלפותן של התיאוריות מוכיחה את התזה המרכזית של פרופ' שנהב? לא. יש מנהלים הטוענים כי כל חילוף שיטה כרוך בניצור יסודי של הארגון ובריקת הליכי פעולה מוסכמים שהשתרשו בו. עצם הניצור טוב ומועיל, גם אם רוב הניצור הנלווה לו מיותר.

ובכל זאת, מדעי הניהול בכללותם במצב עגום, ואפשר להדגים זאת באמצעות ניסוי מחשבת: פשוט: נניח

ד"ר מידן הוא מנכ"ל חברת התוכנה "חשבבות"

שעליך לבחור בין שתי תוכניות לבניית גשר. על התוכנית האחת עמל מהנדס בניין מוסמך, אך לא אינטליגנטי. התוכנית שנייה הוכנה על ידי אדם אינטליגנטי אך חסר השכלה. אני מאמין שבמקרה זה תבחר לבנות על פי תוכניתו של המהנדס. אבל נניח שעליך לבחור בין שתי הצעות הקשורות בקבלת עובד חדש לארגון. שוב: הצעה אחת ניתנת על ידי יועץ ארגוני מוסמך אך לא אינטליגנטי, ואילו הצעה שנייה ניתנת על ידי אדם חסר השכלה אך אינטליגנטי. הפעם, אני מאמין, הבחירה תהיה הפוכה: אתה תבחר בהצעה של האדם האינטליגנטי ולא בהצעה של המלומד. מידת האמון שלנו בתורות של מדעי הניהול קטנה איפוא הרבה יותר ממידת האמון שיש לנו בתיאוריות של הנדסה. מדוע? מדוע התורות של מדעי הניהול אינן מוצלחות כמו התיאוריות בהנדסה? תשובתו של יהודה שנהב היא שהתיאוריות הניהוליות נכשלו משום שהן צמחו לא מתוך מתקן מדעי נקי מאינטרסים, אלא כקונספירציה של אנשי מנהל ושל מדעני ניהול.

בנקודה מרכזית זו לא השתכנעתי. אני מציע הסבר אלטרנטיבי לכישלונם של מדעי הניהול, שנראה בעיני "טבעי" ופשוט יותר: התיאוריות הניהוליות נכשלו משום שמדעי החברה בכלל עדיין לא הצליחו להציג תיאוריות לא-טריטוריאליים על התנהגותם של אנשים. לא רק מדעי הניהול נכשלו איפוא אלא גם פסיכולוגיה וסוציולוגיה, הינור, עבודה סוציאלית וקרימינולוגיה. בכל התחומים האלה אנשי המדע היו אמורים להציע שיטות "טכנולוגיות", שבאמצעותן אפשר לשנות בני אדם. ובכל התחומים האלה החוקרים ומעצבי השיטות קצרו כישלונות: הטכנולוגיות שהציעו רחוקות מלהיות מוצלחות, במיוחד כאשר מעמתים את ההצלחה שלהן עם ההצלחה של הטכנולוגיות בתחומי ההנדסה.

ברגע שעומדים על העובדה הזאת, תיאוריית הקונספירציה של שנהב לא מצליחה להתייך מעמד. בניגוד למנהלים, אנשי הינור, עבודה סוציאלית וקרימינולוגיה אינם נוסעים במכוניות מנהלים. הם גם לא נהנים מהטבות מיוחדות של מעמד. מגוון לחשוב שגם הם היו או עודם שותפים לאיוושהי קונספירציה.

נקודת ביקורת נוספת מתייחסת לעמדתו של יהודה שנהב כלפי המושג "רציונליות". במידה רבה, התיאוריות הניהוליות ניסו להציג את השיטות שלהן כניהול רציונלי, ויהודה שנהב יוצא כנגד איצטלה רציונלית זו. בכלל, המושג "רציונליות" תופס בספר מקום נכבד מאוד, וממלא כמעט את תפקיד "הגיבור הרע" (כבר הכותרת של הפרק הראשון טוענת כי המושג "רציונליות" מילא תפקיד מרכזי ברטריקה הניהולית ובהיסטוריה של ארגונים ביורוקרטיים). הקוראים עלולים לקבל רושם שמדובר בספר נגד רציונליות בניהול.

אני טוען שבכך טמונה סכנה. הלא ההיסטוריה האנושית רצופה דיונים בעד ונגד רציונליות, והתמיכה ברציונליות אינה דבר שמותר לזלזל בו. יש קהילציה גבוהה בין תמיכה ברציונליות, מצד אחד, לתמיכה בשלטון דמוקרטי. תמיכה ברציונליות היתה אופיינית לתרבות הפוליטית של יוון הקדומה, לשינויים הפוליטיים של העת החדשה ולתרבות הפוליטית הרווחת בעולם המערבי של ימינו. מנגד, בכל פעם שחל פיחות במעמד של הרציונליות (לאחר גפילת יוון, ובעת עליית הרומנטיקה במאה ה-19), היתה עלייה מצדדת ומסוכנת של שלטון לא-דמוקרטי.

אין לי ספק שיהודה שנהב תומך בדמוקרטיה לא פחות ממני. אך כאשר תוקפים רציונליות, אני פחד מהתוצאות. הצבת היומרה הרציונלית כמקור למופרכות של מדעי הניהול היא מהלך לא-מוצלח. גם בימינו, הרציונליות עדיין וקוקה להגנה.